

Сенченко А.П.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ЗАРОДЖЕННЯ ІДЕЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПОВИННОСТІ ЯК ГОЛОВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЧЕСНОТИ В ІТАЛІЇ ДОБИ РЕНЕСАНСУ

Стаття розглядає виникнення ідеї військової повинності як основної громадянської чесноти в італійських містах-державках епохи Відродження та пропонує пояснення провалу спроби створення збройних сил на основі цієї ідеї у вигляді проекту міліції Нікколо Мак'явеллі у Флоренції на початку XVI ст. Таким чином, у статті узагальнено основні етапи розвитку ідеї загальної військової повинності в Італії доби Ренесансу. Вивчення витоків ідеї обов'язкової військової служби в Європі може допомогти краще зрозуміти, чому вона виникла в італійських містах-державках у епоху Відродження, але не була реалізована в той період і була успішно втілена лише наприкінці XVIII ст. у Франції та на початку XIX ст. у Пруссії. Для написання цієї статті було узагальнено доробок дослідників військової історії, які вивчали історію ранньомодерної Європи, зокрема міст-держав північної Італії доби Ренесансу, та історичних соціологів, що досліджували особливості державотворення в перших європейських державах, які створили регулярні армії в XVI і XVII ст. Крім того, ця стаття пропонує пояснення причин провалу унікальної для Європи ранньомодерного часу спроби створити збройні сили у Флоренції на основі військової повинності як громадянського обов'язку. XVI ст. стало періодом спроб і інновацій у військовій сфері, проте регулярні армії найманців виявилися найефективнішим типом збройних сил за тих умов, що існували в тогочасній Європі. Інші ж моделі комплектування збройних сил, зокрема військова повинність громадян, також були відомі та навіть апробовані в цей час, однак виявилися непридатними для європейських держав Нового часу.

Ключові слова: військова повинність, міліція, фінансово-військова держава, регулярна армія, Флоренція.

Постановка проблеми. Поява ідеї обов'язкової військової служби у Флоренції доби Ренесансу була дуже важливим моментом у європейській і світовій історії, оскільки стала відправною точкою у розвитку концепції масової армії та надання громадянських прав в обмін на службу у війську, яка було зрештою реалізовано у більшості європейських держав у XIX і XX ст. Війни за участі масових армій вимагали мобілізації зусиль цілих національних держав для ведення бойових у безпрецедентних масштабах. Водночас ідея про зв'язок між зобов'язанням нести тягар військової служби та забезпеченням громадянських прав сприяла наданню виборчого права чоловікам, які раніше таких прав були позбавлені через майнові або інші обмеження. Вперше ідея обов'язкової військової служби була успішно реалізована у Франції після Французької революції ще наприкінці XVIII ст. Проте дебати навколо цієї ідеї відіграють помітну роль у дискусіях про військову службу навіть у XXI ст. Саме тому вивчення витоків ідеї обов'язкової військової служби в сучасній Європі може допомогти краще зрозуміти, чому

вона виникла в італійських містах-державках у епоху Відродження, але не була реалізована в той період, і чому ця ідея була успішно втілена лише наприкінці XVIII ст. у Франції та в XIX ст. у Пруссії та інших європейських і навіть деяких неєвропейських державах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники військової історії ранньомодерної Європи виокремлюють період у майже два століття, коли відбулися докорінні зміни у технологіях, організації та методах ведення бойових дій і формуванні й утриманні збройних сил. Така радикальна трансформація військової справи в Європі отримала назву Військової революції. Цю концепцію запропонував військовий історик Майкл Робертс ще в 1955 р. Майкл Робертс, Джеффри Паркер, Джереми Блек та інші дослідники воєнної історії ранньомодерної Європи розвинули концепцію докорінної трансформації у дебатах навколо ідеї Військової революції у 1970-ті та 1990-ті рр. Майкл Робертс вбачав причину Військової революції у зміні тактики ведення бойових дій наприкінці XVI ст. Джеффри Паркер звернув увагу

на роль фортифікації у трансформації методів ведення війни й у зростанні чисельності регулярних армій. Джеремі Блек запропонував інше пояснення феномену Військової революції. Він розглядав політичні зміни як основну причину зростання розміру збройних сил, виникнення постійних армій та еволюції їх озброєння, тактики і стратегії. Джеремі Блек наголосив на тому, що політичні компроміси між окремими європейськими володарями й елітами дозволили мобілізувати ресурси держав на безпрецедентному рівні для створення великих регулярних армій, озброєних вогнепальною зброєю [5, с. 46].

У цій статті також було використано праці істориків, які зробили значний внесок у дослідження виникнення та розвитку ідеї громадянськості та республіканських ідей в Італії доби Ренесансу, таких як Ганс Барон, Джон Покок, Мікаель Гернквіст та ін. Великий поштовх дослідженням на цю тему дала концепція Ганса Барона про появу громадянського гуманізму в Італії доби Ренесансу, яку він вперше презентував у 1955 р., та подальші дискусії інших авторів навколо цієї ідеї [7]. Доробок істориків-соціологів, зокрема Чарльза Тіллі та Жана Глете, теж мав значний вплив на це дослідження, особливо їхня ідея про формування фіскально-воєнної держави як основної передумови для різкої трансформації військової справи в ранньомодерній Європі.

Постановка завдання. Ця стаття покликана дослідити умови виникнення ідеї військової повинності як основної громадянської чесноти в італійських міста-державках епохи Відродження та пояснити провал спроби реалізації цієї ідеї у вигляді проекту міліції Нікколо Мак'явеллі у Флоренції на початку XVI ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше ідея укомплектувати збройних сил держави виключно за рахунок її громадян на основі обов'язкової військової служби в обмін на громадянські привілеї виникла в середині XV ст. у Флоренції [8]. На початку XVI ст. Нікколо Мак'явеллі навіть спробував втілити цю ідею в життя, але такий проект виявився реалізованим лише частково. У цей період різні італійські міста-держави та володарі прагнули наймати найманців, незважаючи на всі очевидні слабкі сторони такого підходу, оскільки давньоримські республіканські ідеали, що лягли в основу ідеї обов'язкової військової служби для громадян, запропонованої Мак'явеллі, суперечили економічним і соціальним умовам в італійських міста-державках і загальним тенденціям у розвитку військових сил у тогочасній Європі.

Італійські міста-держави та володарі в добу Ренесансу регулярно воювали між собою або страждали від внутрішніх конфліктів і тому часто зверталися до послуг найманців для ведення бойових дій напередодні або після початку війни, але не бажали утримувати суттєві регулярні збройні сили в мирний час. Як наслідок, ці держави часто зазнавали зловживань кондот'єрів, які служили наймачам за винагороду. Кондот'єри були підприємцями і ватажками найманців, які організовували окремі групи найманців або цілі приватні армії. Вони пропонували свої послуги в обмін на грошову або іншу винагороду. Однак вони нерідко зраджували своїм наймачам і обертали зброю проти колишніх союзників через підкуп або невдалий хід війни.

Ідея обов'язкової військової служби для громадян в обмін на громадянські права з'явилася у Флоренції на початку XV ст. в дискусіях ренесансних мислителів гуманістів, зокрема у творчості Леонардо Бруні, як частина дискусії про збройні сили античної Римської Республіки. Леонардо Бруні першим заявив, що римська міліція складалася майже виключно з піхотинців, котрі були звичайними римськими громадянами, а не лицарями [3, с. 14]. Таке відкриття було новим, оскільки кіннота вважалася головною силою абсолютної більшості європейських армій середньовіччя, і кондот'єри також віддавали перевагу важкій кінноті. Також Леонардо Бруні чітко пов'язав військову службу з республіканськими ідеалами і заявляв, що захист республіки був найвищою громадянською чеснотою [9, с. 131–133]. Таким чином, Бруні звернув увагу на зв'язок між способом формування сил Стародавньої Римської республіки й активним громадянством у формі військової служби і республіканською традицією [11, с. 88].

Крім того, Леонардо Бруні був автором першої відомої детальної історії Флоренції. У цій роботі він обстоював ідею про те, що Флоренція була заснована ще за часів Стародавньої Римської республіки [4, с. 135]. Тому Флорентійська республіка могла претендувати на статус спадкоємиці Римської республіки. Ця претензія була достатньо серйозною, щоб обґрунтувати прагнення Флоренції змінити співвідношення сил в Італії у першій половині XV ст. шляхом завойовницьких війн. Римська республіка була привабливим зразком для наслідування для багатьох тогочасних гуманістів і мислителів [9, с. 206]. Зрештою, вже в інший період історії Флоренції Нікколо Мак'явеллі спробував реалізувати ідею про громадянина-солдата

та військову службу як головне загальне благо для громадян республіки на початку XVI ст. у вигляді міліції.

Мак'явеллі вважав, що армія солдат набраних відповідно до принципу військової повинності мала значні переваги перед арміями найманців [10]. Він розглядав громадянина-солдата ідеальним втіленням республіканських принципів. Мак'явеллі постійно наголошував на необхідності відновлення давніх ідеалів громадянської вірності батьківщині через службу громадян у війську на благо усієї республіки. Однак спроба створити збройні сили на основі давньоримських ідеалів і відповідно до принципу громадянина-солдата, як їх розумів Мак'явеллі, у вигляді міліції була здійснена лише у 1506 р. Цей експеримент протривав лише близько шести років, оскільки ставка Мак'явеллі та його прихильників на новостворену міліцію не виправдала покладених на неї очікувань. Новостворена міліція зазнала нищівної поразки в 1512 р. і вже не мала шансу відновитися після такого удару через зміну влади у республіці. Водночас у Європі почали з'являтися держави, здатні мобілізувати фінансові та людські ресурси для ведення війн на принципово новому рівні [5, с. 16–21].

Провал проекту міліції, ініційованого Мак'явеллі, був тісно пов'язаний із занепадом державних інституцій у Флоренції, що просто унеможливило створення значних регулярних збройних сил через фінансову й організаційну слабкість держави. Флоренція була однією з перших держав, які широко використовували інновації у фінансах, зокрема своєрідну форму державного боргу, для покриття витрат на ведення війн [8]. Але у XVI ст. Іспанія та деякі інші європейські держави почали створювати міцний державний апарат і великі регулярні збройні сили завдяки запровадженню інновацій в оподаткуванні, державному управлінні, військовій справі та інших сферах. Такі раптові зміни, що призвели до швидкої еволюції у тактиці та стратегії ведення війн у Європі, отримали назву Військової революції. Інші дослідники, зокрема Чарльз Тіллі та Жан Глете, розглядають усі ці зміни як частину процесу творення фіскально-військових держав у Європі [5, с. 2]. В основі такого підходу лежать ідеї Чарльза Тіллі про роль податків, бюрократії та регулярних армій у створенні нового типу держав у ранньомодерній Європі [6].

Флорентійська республіка була однією з перших держав, що почали використовувати фіскальні інновації для утримання найманих армій, але ці

інновації не були закріплені у вигляді державних інституцій [5, с. 13]. Тому навіть сама Флорентійська республіка офіційно перестала існувати менш ніж через три десятиліття після великої військової поразки міліції Мак'явеллі 1512 р. Створення міліції у Флоренції відбувалося у дуже турбулентний період в історії Італії. Військові історики розглядають кінець XV і першу половину XVI ст. як важливий період у розвитку регулярних армій через поширення вогнепальної зброї та появу потужних централізованих держав, які мали можливість утримувати великі регулярні армії та флот, що були озброєні вогнепальною зброєю [5, с. 30–38]. Більше того, в цей період різко зросла роль великих професійних армій у завоюванні й утриманні територій. Розвиток вогнепальної зброї, а особливо потужних гармат, здатних впоратися з кам'яними укріпленнями замків і міст, призвів до тимчасового зменшення ролі укріплень і підвищення ролі великих армій із потужною артилерією. Здебільшого лише великі централізовані держави мали можливість фінансувати такі армії, й амбітні володарі цих держав отримали унікальний інструмент для втілення їхніх амбіцій і водночас вікно можливостей для посилення їхньої влади та централізації державного управління на новому рівні, оскільки лише вони могли пропонувати захист від насильства в умовах різкого ослаблення засобів оборони. Таким чином, ці володарі почали встановлювати монополію держави на насилля [5, с. 11–20]. Водночас влада та вплив окремих міст і менших володарів опинилися під загрозою. Флоренція розширила вплив у північній Італії наприкінці XIV та на початку XV ст., але Флорентійська Республіка залишилася середньою за розміром державою, і тому вона не могла самотійно протистояти Франції або Іспанії, які зіткнулися у протистоянні за гегемонію в Італії в першій половині XVI ст. Саме тому експеримент Мак'явеллі зі створенням міліції був доволі унікальним явищем у той період, коли інші великі та середні держави зверталися до послуг найманців за потреби ведення бойових дій.

Мак'явеллі спробував втілити ідею цивільної міліції у дуже бурхливий період італійської історії. Вторгнення французького короля Карла VIII у північну Італію у 1494 р. стало ключовим моментом в італійській історії доби Ренесансу, оскільки в цей конфлікт втрутилися інші великі держави Європи, насамперед Іспанія. На більш ніж 50 років Італія стала полем бою між різними європейськими державами з доволі різними військовими традиціями. Франція, Священна Римська імперія та Іспанія змагалися в Італії за контроль над одним із

найбагатших регіонів Європи і, зрештою, за статус країни-гегемона в Європі. Французькі кінні загони жандармів, швейцарська піхота, німецькі ландскнехти та іспанські терції неодноразово сходилися у кривавих битвах за контроль над північною Італією [3]. Ці держави мали ресурси для набору величезних армій найманців зі значною кількістю артилерійських гармат і вогнепальної зброї. Як наслідок, північна Італія стала дуже конкурентним середовищем для принципово нових військових формувань у першій половині XVI ст. Новоствореній флорентійській міліції довелося протистояти не лише загонам італійських кондотьєрів, але і різноманітним загонам найманців з інших частин Європи. Таке випробування виявилось занадто тяжким для новостворених збройних сил без глибоких військових традицій і підтримки сильних державних інституцій, тоді як Флорентійська республіка переживала одну з найскладніших криз у своїй історії [8].

Спроба створити збройні сили на основі міліції була частиною більш широких реформ із перетворення Флоренції на більш централізовану та сильну державу, засновану на оновлених республіканських принципах, яка була б здатна захищати свої інтереси в умовах боротьби Франції та Іспанії за домінування в північній Італії. Після вигнання Медичі з Флоренції наприкінці XV ст. пост гонфалоньєра, по суті голови держави, був оголошений довічним. Саме новий гонфалоньєр і дав можливість Мак'явеллі створити міліцію за рахунок набору жителів сільських комун, які перебували під контролем Флоренції, та найняти досвідченого капітана для командування цією міліцією [8]. Таким чином, створення міліції виявилось можливим лише як частина більш широких реформ, націлених на оновлення Флорентійської Республіки, але водночас увесь проєкт створення міліції був повністю залежним від стану справ у державі, оскільки слабкість та обмежена чисельність новоствореної міліції була наслідком обмежених результатів ініційованих реформ. У підсумку військова поразка міліції виявилася одним із факторів провалу усього проєкту оновлення держави та призвела до відновлення влади родини Медичі у республіці. Такий тісний зв'язок долі міліції зі спробою оновлення державних інституцій Флоренції добре вписується в концепцію Жана Глете про ключову роль процесу формування фінансово-військових держав у створенні регулярних армій [5, с. 40].

Унікальність флорентійської міліції, створеної Мак'явеллі, полягала в тому, що вона була заду-

мана відповідно до тогочасних уявлень про військову повинність громадян республіки, що базувалися на античних зразках, і мала стати основою регулярної армії цілої держави, тоді як у інших частинах Європи міліції не мали такого тісного зв'язку з республіканськими ідеалами та існували переважно як тимчасові формування для оборони міст або окремих регіонів.

Однією з основних причин того, що італійські міста-держави та володарі поклалися на кондотьєрів для ведення бойових дій, був розвинений ринок найманців, оскільки постійне суперництво між різними силами в Італії створило доволі стабільний попит на послуги найманців. Успішні ватажки мали можливість формувати цілі загони з досвідчених солдатів і могли запропонувати послуги таких загонів або цілих армій найманців для участі у конфліктах або для демонстрації сили. Міста-держави охоче наймали кондотьєрів для окремих кампаній і лише інколи – на більш тривалі періоди, оскільки могли заощадити ресурси в мирний час. Ведення війн в епоху Ренесансу було дуже дорогою справою безпосередньо у період бойових дій, але практично повна відсутність великих регулярних армій у мирний час дозволяла економити ресурси. Ця система працювала успішно аж до вторгнення Франції, оскільки італійські міста-держави були економічно розвинутими, за європейськими мірками, і могли платити найманцям завдяки вигідній морській торгівлі та розвинутій економіці. Крім того, роздробленість міст-держав і постійні конфлікти між ними означали наявність стабільного попиту на послуги кондотьєрів. Проте ці конфлікти були не надто кривавими, оскільки найманці не мали бажання віддавати життя за інтереси наймачів. Зрештою, вони могли повоювати за обидві сторони в одному конфлікті послідовно за певний проміжок часу, адже завершення або розірвання договору звільняло їх від будь-яких зобов'язань.

Поведінка еліт та економічні умови в італійських містах-державах також відігравали важливу роль у встановленні кондотьєрів як основної військової сили в ренесансній Італії. Модель середньовічної комуні занепала в італійських містах-державах упродовж XIV–XV ст. [4, с. 20]. Олігархи стали домінуючою силою в політичному житті більшості торгових республік. Нові еліти воліли використовувати привілейоване становище для стягування ренти на користь обмеженої кількості сімей у кожному місті. Завдяки такому підходу подібні режими були менш залежні від підтримки населення і не воліли підтримувати організацію

міліцій як повноцінних збройних сил, оскільки привілейовані групи могли фінансувати найманців за потреби. Саме тому спроба створення міліції у Флоренції була здійснена лише після зміни влади у республіці і появи небезпеки з боку інших держав після вторгнення Франції до Італії.

Італійські міста-держави спеціалізувалися на морській торгівлі на далекі відстані та фінансових послугах ще з часів середньовіччя. Ці дві сфери були тісно пов'язані, оскільки морська торгівля на далекі відстані вимагала значно більше капіталу, ніж сільське господарство чи ремесла [12]. Торговцям потрібні були позики та сприятливе середовище для роботи високоприбуткових торгових компаній. Саме тому розвинутий ринок фінансових послуг і більш сприятливі умови для підприємницької діяльності порівняно з рештою Європи створили умови для розвитку італійських міст-держав і забезпечили ресурси не лише для морської торгівлі на далекі відстані, але й для ведення постійних воєн між конкуруючими торговими республіками та князями силами найманців.

Італійські торгові республіки здобули особливо великий вплив ще і завдяки хрестовим походам. Венеція та інші торгові республіки надавали флот для перевезення хрестоносців у Палестину. Також ці міста-держави отримали можливість безпосередньо торгувати з Близьким Сходом після утвердження християнських королівств у Палестині. Хрестоносці також допомогли Венеції знищити її давнього партнера, а потім і суперника – Візантію – внаслідок Четвертого хрестового походу. Однак Венеція, Флоренція та інші успішні торгові республіки стали жертвою їхнього власного успіху, оскільки еліти цих держав прагнули закріпити найвигідніші сфери діяльності за обмеженою кількістю олігархічних сімей [12]. Спадкова олігархія стала основною формою правління в цих державах.

У Венеції система спадкової олігархії була остаточно сформована в першій половині XIV ст. Внаслідок цього вона втратила унікальний динамізм в економічному розвитку, торгівлі, а зрештою і панування в Середземному морі та провідні позиції серед італійських міст-держав. Тому Флоренція перетворилася на найпотужніше місто-державу, ставши фінансовим і культурним центром північної Італії. Флорин став стандартною валютою для розрахунків в Італії та інших частинах Європи. Однак олігархія також була встановлена у Флоренції наприкінці XIV – на початку XV ст. Олігархи мали фінансові ресурси для домінування в політичному житті міст-держав, а армії найман-

ців були ще одним інструментом для захисту їхніх інтересів. У такій ситуації олігархи могли бути менш залежними від волі решти населення, оскільки їм не потрібна була широка підтримка серед населення для ведення війн. Наприклад, ремісники, наймані робітники та навіть частина торговців не підтримували воєн, які вели флорентійські олігархи на початку XV ст. проти сусідніх міст-держав [4, с. 11]. Однак олігархи могли ігнорувати такі настрої, оскільки мали контроль над ресурсами держави для фінансування військових кампаній за допомогою найманих армій навіть без широкої підтримки такої політики серед решти громадян.

Унікальна особливість олігархічних режимів у торгових республіках полягала у формальному наданні привілеїв і можливості впливати на політику держави через республіканські інститути цілим прошарком населення. Не окремі особи, а цілі родини, які були по суті великими кланами, визначали політику держави. Деякі сучасні дослідники стверджують, що привілейована частина населення Флоренції становила близько 30% від усього населення міста-держави [4, с. 7]. Тому формально помітна частина населення мала можливість претендувати на державні посади та впливати на державну політику, але прийняття рішень відбувалося у доволі обмеженому колі та зовсім не прозоро [7].

Доступ до привілейованих груп був серйозно обмежений спочатку у Венеції, а потім у Флоренції та інших італійських містах-державах протягом XIV ст. Обмежена чисельність привілейованих груп населення унеможливила вербування солдатів із цих груп для створення великих збройних сил. Більше того, члени привілейованих сімей не мали стимулу обирати ризиковану військову службу для своєї кар'єри, адже мали ексклюзивний доступ до державних посад [4, с. 20]. Таким чином, ідея залучення найманців для військових кампаній виявилася єдиним прийнятним варіантом для заможних родин, які правили італійськими містами-державами в епоху Відродження.

Зазвичай армії найманців були порівняно невеликими, оскільки лише важка кіннота розглядалася як основна бойова сила. За таких обставин лише заможні найманці могли утримувати коней, обладунки та слуг для участі в бойових діях [1]. Висока вартість зброї, обладунків, коней і спорядження також стимулювала найманців прагнути брати участь лише у тривалих військових кампаніях із безліччю маневрів, але без великих битв і

значних жертв. Їх не цікавили криваві битви, які могли призвести до втрати не тільки дорогого майна, але й життя та здоров'я учасників з обох сторін. Такий обмежений характер бойових дій між професіоналами також мінімізував можливість для успішної участі звичайних громадян у війнах між італійськими містами-державами.

Поразка флорентійської міліції та занепад Флорентійської республіки загалом на початку XVI ст. у протистоянні з набагато потужнішими державами відбулася і через значні зміни у тактиці та стратегії ведення війни. Більше того, ці зміни відбулися в той момент, коли різко зросла роль великих армій, а роль укріплень тимчасово знизилася через прогрес у виготовленні та застосуванні артилерійських гармат. У цей період загопи найманців були доволі ненадійним інструментом ведення війн, оскільки керівники найманців не були зобов'язані залишатися лояльними до одного наймача до кінця кар'єри. Проте країни, що зуміли стати на шлях побудови основних інституцій фіскально-воєнних держав у вигляді бюрократичного апарату й ефективної системи збору податків, отримали можливість набирати солдатів на більш тривалий період. Пожвавлення економіки у багатьох частинах Європи наприкінці XV й у XVI ст. також дало можливість збирати більше податків [5, с. 22–28]. Італійські міста-держави та князі почали наймати кондотьєрів на тривалий період ще наприкінці XV ст., але фінансові та людські ресурси великих європейських і малих італійських держав були неспіврозмірними [3]. Зрештою, армії найманців, що набиралися на службу лише на період ведення бойових дій, поступилися професійним арміям у XVI–XVII ст., які мали постійний склад і структуру навіть

у мирний період. У цій ситуації війни в північній Італії в першій половині XVI ст. виявили непридатність ідей Мак'явеллі щодо створення збройних сил виключно за рахунок громадян-солдатів, оскільки армії найманців, набрані великими державами, виявилися значно потужнішими та більш придатними для умов, що існували в південній Європі в той період.

Висновки. Таким чином, ідея міліції, заснована на давньоримських республіканських ідеалах та обов'язковій військовій службі для громадян, виявилася нежиттєздатною в Італії на початку XVI ст. Вторгнення Франції до Італії призвело до початку періоду суцільних війн і конфліктів на більш ніж пів століття. Найкращі підрозділи найманців із різних куточків Європи потрапили до Італії у складі армій Франції, Іспанії та Священної Римської імперії, і флорентійська міліція мала бути здатною протистояти цим військовим контингентам. Зрештою, Флоренція та флорентійська міліція виявилися неспроможними суперничати з великими державами, що мали набагато більш боєздатні та професійні збройні сили, які склалися з найманих солдатів і командирів. Це дослідження витоків ідеї обов'язкової військової служби в ранньомодерній Європі продемонструвало, що ідея обов'язкової військової служби з'явилася ще в італійських містах-штатах в епоху Відродження і була реалізована у Флоренції на початку XVI ст., але міліція Мак'явеллі виявилася недостатньо ефективною для протистояння великим найманим арміям. Економічні умови, політична ситуація та структура суспільства в італійських містах-державах були непридатними для формування міліцій шляхом примусового призову громадян цих держав.

Список літератури:

1. Alesina, A., Bryony, R., and Riboni, A. Nation-Building, Nationalism, and Wars. *NBER Working Paper*. № w23435. 2017. P. 1–37.
2. Bayley, C.C. *War and Society in Renaissance Florence: The De Militia of Leonardo Bruni*. Toronto : University of Toronto Press, 1961. 440 p.
3. Cuneo, P.F. *Artful Armies, Beautiful Battles: Art and Warfare in Early Modern Europe*. Leiden : Brill, 2001. 226 p.
4. Field, A. *The Intellectual Struggle for Florence: Humanists and the Beginnings of the Medici Regime, 1420–1440*. Oxford : Oxford University Press, 2017. 400 p.
5. Glete J. *War and the State in Early Modern Europe: Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military States, 1500–1660*. London : Routledge, 2002. 228 p.
6. Gunn, S., Grummitt, D., Cools, H. *War and the State in Early Modern Europe: Widening the Debate*. *War in History*. 2008. Vol. 15. № 4. P. 371–388.
7. Hankins, J. The “Baron Thesis” after Forty Years and Some Recent Studies of Leonardo Bruni. *Journal of the History of Ideas*. 1995. Vol. 56. № 2. P. 309–338.
8. Hörnqvist, M., *Perché Non Si Usa Allegare I Romani: Machiavelli and the Florentine Militia of 1506*. *Renaissance Quarterly*. 2002. Vol. 55. № 1. P. 148–191.

9. Ianziti G. *Writing History in Renaissance Italy: Leonardo Bruni and the Uses of the Past*. Cambridge : Harvard University Press, 2012. 432 p.
10. Machiavelli, N., and Christopher L. *Art of War*. Chicago, IL : University of Chicago Press, 2005. 310 p.
11. Pocock, J., Greville A., Whatmore R. *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2016. 640 p.
12. Puga, D., and Treffer D. *International Trade and Institutional Change: Medieval Venices Response to Globalization*. *National Bureau of Economic Research*. 2012. P. 1–40.

Senchenko A.P. THE ORIGINS OF THE IDEA OF CONSCRIPTION AS A MAJOR CIVIC VIRTUE IN RENAISSANCE ITALY

The purpose of this article is to consider the emergence of the idea of military conscription as a major civic virtue in Italian Renaissance cities and to explain the failure of the attempt to implement the idea in the form of a Machiavelli militia project in Florence in the early 16th century. The paper summarizes the main stages of development of the idea of universal military service in Italy in the time of the Renaissance. The study of the origins of the idea of compulsory military service in Europe might assist to understand better why it was originated in Italian cities-states during the Renaissance, but was not implemented during that period. Eventually, it has been successfully embodied only in late 18th century's France and early 19th century's Prussia. This article also deals with the results of recent research in military and urban history of the Renaissance and early modern Europe, as well as the sociological studies on the processes of state-building of the first states that created regular armies. In addition, the author of this article suggests the explanation of the reasons for the failure of the attempt to create armed forces based on a civilian duty in Florence. Such attempt was a unique phenomenon in Europe in the early 16th century, a time of innovations in the military. The regular mercenary armies proved to be the most effective type of armed forces for early modern Europe, however, other models of military manning, including the conscription as a civic duty, were also known and even tested during this period. Therefore, the article demonstrates how the idea of an army based on the military service of citizens – that derived from the ancient Roman ideal of citizenship – emerged in northern Italy at the beginning of the 16th century, despite the dominating model of the regular mercenary army in that period.

Key words: *conscription, militia, fiscal-military state, regular army, Florence.*